DOI: https://doi.org/10.52340/PUTK.2026.30.04

მაწყვერელ მღვდელმთავართა ქრონოლოგიური ნუსხა[1]

CHRONOLOGICAL LIST OF THE BISHOPS OF ATSKURI

გოდერძი ბოლქვაძე
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
თბილისი, საქართველო

Goderdzi Bolkvadze
Sokhumi State University
Tbilisi, Georgia

აბსტრაქტი

აწყურის ეპარქია ერთ-ერთი უძველესი საეპისკოპოსო კათედრაა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის იურისდიქციაში (ქართლის (მცხეთის) საკათოლიკოსოში). შუა საუკუნეებში აწყურის კათედრის პატივის გამომხატველი იყო მმართველი ეპისკოპოსის ადგილი საქართველოს (ქართლის) ეკლესიის მღვდელმთავართა შორის და ტიტული. მაწყვერელი ჯერ იყო ეპისკოპოსის ტიტულის მატარებელი, მოგვიანებით ის გახდა მთავარეპისკოპოსი. მაწყვერელი მღვდელმთავრის პატივი და ადგილი მღვდელმთავართა შორის ჩანს სხვადასხვა წყაროში. „კურთხევა მირონისას“ მიხედვით განსაზღვრულია, კათოლიკოსთან ერთად რომელი მღვდელმთავრები კისრულობენ საპატიო ფუნქციას მირონის ხარშვის პროცესში. უპირველესად დასახელებულია დიდი სომხეთისა მიტროპოლიტი, შემდგომ ქართლის მთავარეპისკოპოსი და მათ შემდგომ მაწყვერელი. „განგება დარბაზობისას“ მიხედვით მაწყვერელი ქართლის საკათოლიკოსოს იურისდიქციაში მყოფ მღვდელმთავართა შორის რიგით მესამეა, დიდისა სომხეთისა მიტროპოლიტის და ქართლის მთავარეპისკოპოსის შემდეგ. სამცხის ათაბაგების განკერძოების პოლიტიკა აისახებოდა საეკლესიო პოლიტიკაზეც. საქართველოს სამეფო-სამთავროებად დაშლის შემდგომ მაწყვერელი მღვდელმთავარი განსაკუთრებულ ფიგურად იქცა. ათაბაგების საეკლესიო განკერძოების პოლიტიკის მთავარი დასაყრდენი სწორედ აწყურის საეპისკოპოსო იყო. XVI საუკუნის I ნახევრის საბუთით სამცხე- საათაბაგოს მღვდელმთავართა ნუსხაში მაწყვერელის ეპარქია მოიცავს საკმაოდ დიდ ტერიტორიას, გარდა ამისა, ის მესხეთის ცამეტ მღვდელმთავართა შორის პირველია და მხოლოდ მას აქვს გვირგვინის (მიტრის) და ბისონის ტარების უფლება და ამ პერიოდიდან მაწყვერელი იწოდება საგანგებო ტიტულით: „მღვდელმთავართმთავარ-მთავარეპისკოპოსად“.

[1] კვლევა PHDF-22-1615 განხორციელდა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მხარდაჭერით

სამცხის საათაბაგოს, ოსმალეთის იმპერიის მიერ დაპყრობის შემდგომ, მაწყვერელ მღვდელმთავრებს ოსმალეთის სულთანი ამტკიცებს. XVIII საუკუნისათვის აწყურის ეპარქია მოშლილი ჩანს.

სამწუხაროდ, ჩვენ ხელთ არ გვაქვს სარწმუნო და უეჭველი წყარო იმისა, თუ როდის დაარსდა აწყურის საეპისკოპოსო. შეგვიძლია გამოვთქვათ ვარაუდი, რომ ის V-VI საუკუნეების მიჯნაზე უნდა შექმნილიყო. ასევე, წყაროთა სიმწირის გამო, არაა სრულყოფილი აწყურის ეპარქიის მღვდელმთავართა ქრონოლოგიური რიგი. წინამდებარე კვლევა – „მაწყვერელ მღვდელმთავართა ქრონოლოგიური ნუსხა“ – წარმოადგენს მცდელობას, შესაძლებლობის ფარგლებში, აღინუსხოს ეპარქიის დაარსებიდან ვიდრე გაუქმებამდე მოღვაწე აწყურის ეპარქიის მმართველი მღვდელმთავრები. ჩვენს ხელთ არსებულ წყაროებზე დაყრდნობით, გამოკვლეულ და შევსებულ იქნა ვალერი სილოგავასა და ნიკოლოზ გურგენიძის მაწყვერელთა ქრონოლოგიური რიგი; დავაზუსტეთ ზოგიერთი მაწყვერლის მოღვაწეობის თარიღი და ქრონოლოგია, ასევე, აქამდე ეპისკოპოსი გედეონი შეცდომით გაბრიელად იყო მოხსენიებული, რაც გასწორდა; ქრონოლოგიურ რიგს შევმატეთ სამი ახალი მღვდელმთავარი და ჯამში დღეისათვის ჩვენთვის ცნობილია 28 მაწყვერელი.

საკვანძო სიტყვები: სამცხე-საათაბაგო, აწყურის საეპისკოპოსო, მაწყვერელი მღვდელმთავრები.

ABSTRACT

he Atskuri Diocese is one of the oldest episcopal cathedrae within the jurisdiction of the Georgian Orthodox Church (specifically within the Kartli (Mtskheta) Catholicosate). In medieval times, the honor associated with the Atskuri Cathedra was reflected in both the rank and title of its ruling bishop within the hierarchy of the Georgian (Kartlian) Church. The Matskvereli hierarch initially functioned in the capacity of bishop and was subsequently elevated to archiepiscopal rank. The honor and position of the Matskvereli hierarch among Georgian hierarchs are attested across multiple sources. According to *K'urtkheva Mironisa* ("The Blessing of the Chrism"), specific bishops, together with the Catholicos, were assigned honorary roles in the ritual of Chrism preparation: first the Metropolitan of Greater Armenia is mentioned, followed by the Archbishop of Kartli, and thereafter the Matskvereli. According to the *Gangeba Darbazobisa* ("Rules of "Session of the Royal Council"), Maksvereli is ranked third among the hierarchs under the Kartli Catholicosate, after the Metropolitan of Greater Armenia and the Archbishop of Kartli. The political aspirations of the Atabags of Samtskhe toward autonomy was mirrored in the church governance as well.

Following the fragmentation of Georgia into separate royal and princely polities, the Matskvereli hierarch became an especially influential figure. Atskuri episcopal see became the principal ecclesiastical pillar of Atabag's policy of church autonomy. A document from the first half of the sixteenth century, listing the bishops of Samtskhe-Saatabago, attests that the Matskvereli diocese covered a notably extensive territory. Moreover, among the thirteen Meskhetian hierarchs, the Matsqvereli occupied primacy and uniquely held the privilege of wearing the mitre (crown) and the bisoni (sakkos). From this period onward, the hierarch bore the distinguished title "Chief Hierarch-Archbishop".

Following the Ottoman conquest of Samtskhe-Saatabago, the Matsqvereli bishops were confirmed in office by the Ottoman Sultan. By the eighteenth century, the Atskuri episcopal see appears to have been effectively dismantled.

Regrettably, no reliable and definitive source has been preserved that would allow the precise dating of the foundation of the Atskuri Episcopal cathedra. It may be assumed that the diocese emerged around the turn of the fifth and sixth centuries. Due to the scarcity of sources, the chronological succession of the hierarchs of the Atskuri Diocese remains incomplete. The present study is an attempt, within the limits imposed by extant sources, to reconstruct the list of the ruling bishops of the Atskuri diocese from its foundation until its abolition. Based on the available sources, the chronological sequence of the Matskvereli hierarchs compiled by Valery Silogava and Nikoloz Gurgenidze has been critically reassessed and supplemented. The dates of service and chronology of several Matskvereli hierarchs have been refined and specified, and the bishop previously misidentified as Gabriel has been corrected to Gedeon. Three additional bishops have been incorporated into the list, raising the total number of presently known Matskvereli hierarchs to twenty-eight.

Keywords: Samtskhe-Saatabago, Atskuri episcopal see, Atskuri hierarchs.

შესავალი

ეპარქიის ისტორიის სრულფასოვნად შესწავლისათვის უმნიშვნელოვანესია მმართველი მღვდელმთავრების ქრონოლოგიური რიგის დადგენა. მაწყვერელ/მაწყუერელ მღვდელმთავართა ნუსხის დადგენას საგანგებო კვლევა მიუძღვნა ვალერი სილოგავამ: „აწყურის ეპარქია“. მაწყვერელ მღვდელმთავართა ნუსხის მისეულ ვერსიაში 18 მაწყვერელის მოღვაწეობაა დადგენილი (სილოგავა 2001: 10). ვ. სილოგავას მიერ შემოთავაზებული ქრონოლოგიური რიგი დააზუსტა და შეავსო ნიკოლოზ გურგენიძემ სტატიაში: „მაწყვერელ ეპისკოპოსთა ქრონოლოგიური რიგი“, რომელშიც 25 მღვდელმთავარია დადასტურებული (გურგენიძე 2013: 86).

ჩვენ შევეცადეთ მკვლევართა მიერ შემოთავაზებული მაწყვერელების ნუსხა გამოგვეკვლია, დაგვეზუსტებინა და ქრონოლოგიური რიგი შეგვევსო. ჩვენ მიერ დაზუსტებულ და შევსებულ ნუსხაში 28 მაწყვერელი მღვდელმთავარია.

კვლევის მეთოდები

საკვლევ მეთოდოლოგიად გამოყენებულია ისტორიულ-წყაროთმცოდნეობითი ანალიზი, რომელიც გულისხმობს ისტორიული წყაროს შინაარსობრივი ელემენტების (ფაქტები, პერსონები, თარიღები) ურთიერთშეჯერებას, მიზეზ-შედეგობრივი კავშირების გამოკვეთასა და ფაქტოლოგიურ მონაცემებზე დაყრდნობით დასკვნების გამოტანას.

მსჯელობა

იოსები ეპისკოპოსი „ადსუელი“ (506 წ.) – პირველ წერილობით წყაროს, რომლის საფუძველზეც შეგვიძლია ვივარაუდოთ აწყურის ეპარქიის დაარსების სავარაუდო პერიოდი, წარმოადგენს „ეპისტოლეთა წიგნი“. ჩვენთვის საყურადღებოა სომეხთა კათოლიკოსის – აბრაამის მესამე ეპისტოლე ქართლის კათოლიკოსის კირიონის მიმართ. ეპისტოლეს ბოლოს აბრაამ სომეხთა კათოლიკოსი წერს, რომ 506 წლის დვინის

საეკლესიო კრებას ესწრებოდა ქართლის კათოლიკოსი გაბრიელი „თავისი თანამოსაყდრეებითურთ“ და ჩამოთვლის მღვდელმთავრებს, მათ შორის დასახელებულია „იოსებ ეპისკოპოსი ადსუელი“ (ეპისტოლეთა წიგნი 1968: 97). ეპისტოლეში ძალზე დამახინჯებულია ქართული საეპისკოპოსოების დასახელებები. ზაზა ალექსიძე ქართული საეპისკოპოსოების დასახელებების დამახინჯებას ხსნის იმით, რომ ტექსტი, სავარაუდოდ, სომხურიდან ბერძნულად ითარგმნა, სომხური დედანის დაკარგვის გამო, შემდეგ კვლავ ბერძნულიდან სომხურად (იქვე: 162). ივანე ჯავახიშვილი, მარი ბროსე, სარგის კაკაბაძე და კორნელი კეკელიძე შეეცადნენ აღედგინათ საეპისკოპოსოების დამახინჯებული სახელები. სარგის კაკაბაძე და კორნელი კეკელიძე თვლიან, რომ „იოსებ ეპისკოპოსი ადსუელი“ უნდა იყოს აწყურის ეპისკოპოსი (იქვე: 161). ამდენად, დღემდე გაზიარებულია აზრი, რომ ჩვენთვის ცნობილი პირველი მაწყვერელი ეპისკოპოსი იოსებია, რომელიც ქართლის კათოლიკოს გაბრიელთან და სხვა ქართველ ეპისკოპოსებთან ერთად ესწრებოდა 506 წელს გამართულ დვინის საეკლესიო კრებას.

მაწყვერელი ეპისკოპოსი ეფრემ დიდი (855-895) – ეფრემ მაწყვერელის შესახებ საინტერესო ცნობებს გვაწვდის X საუკუნის მოღვაწე გიორგი მერჩულე თხზულებაში: „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“. თხზულებაში აღწერილია, თუ როგორ დაიმოწაფა გრიგოლ ხანძთელმა ყრმა ეფრემი, სად იზრდებოდა, როგორი პიროვნება იყო და რა დამსახურებები ჰქონდა ეკლესიის წინაშე.

გიორგი მერჩულე თხზულებაში აღნიშნავს დიდ დამსახურებას, რომელიც ეფრემ მაწყვერელს უკავშირდება: „არამედ დიდი ეფრემ მრავლისა კეთილისა მომატყუებელ ექმნა ქვეყანასა ჩუენსა, რამეთუ პირველად აღმოსავალისა კათალიკოსთა მიჰრონი იერუსალემით მოჰყვანდა. ხოლო ეფრემ ქრისტესმიერითა ბრძანებითა მიჰრონისა კურთხევაი ქართლს განაწესა იერუსალემისა პატრიარქისა განწესებითა და წამებითა სიხარულითა“ (მერჩულე 1963: 290). მერჩულე იქვე დასძენს: „ესე ნეტარი ეფრემ ორმეოც წელ ეპისკოპოსობდა შემკული სულითა წმიდითა, რამეთუ დაფარულსა კაცთა საქმესა ვითარცა ცხადსა ამხილებდა და სიკუდიდ განწირულთა სნეულთა სიტყვით მსწრაფლ განჰკურნებდა, ხოლო ურჩთა სიტყვითვე მოაკუდინებდა, და სხუათაცა სასწაულთა იქმოდა მრავალთა. და კეთილსა შინა სიბერესა მადლითა სავსე გარდაიცვალა და მიიწია სიხარულით წინაშე ქრისტესა და ჩუენ მორწმუნეთათვის მეოხ არს უკუნისამდე“ (იქვე: 291). ეფრემ ეპისკოპოსის მაწყვერლობის თარიღად გაზიარებულია 855-895 წლები (მენაბდე 1962: 481). ყრმა ეფრემი ხანძთაში მიიყვანეს 836 წელს. ეფრემი, გიორგი მერჩულის ცნობით, ორმოცი წლის განმავლობაში მართავდა აწყურის ეპარქიას.

მაწყვერელი ეპისკოპოსი გიორგი შუარტყლელი (IX-X სს. მიჯნა) – გიორგი მაწყვერელის შესახებ ცნობები დაცულია ბასილი ზარზმელის „სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებასა“ და გიორგი მერჩულეს „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“. მანანა სანაძისა და თამარ ქორიძის სტატია „ახლადაღმოჩენილი წარწერა აწყურიდან და მირეანისძეთა საგვარეულო“ ეხება წარწერას, რომელშიც მოხსენიებულია გიორგი ეპისკოპოსი მირეანის ძე. ავტორები ასკვნიან: „აწყურის წარწერაში მოხსენიებული ეპისკოპოსი მირეანის-ძე, სახელად, გიორგი, X ს-ის I ნახევარში მოღვაწე აწყურის ეპისკოპოსია“ (სანაძე... 2023: 453). დღემდე არ არის მყარი და ცალსახა

არგუმენტებით დადასტურებული ამ სამი გიორგის იგივეობა. მეცნიერთა შორის აზრთა სხვადასხვაობაა იმასთან დაკავშირებით, თხზულებებში მოხსენიებული ეპისკოპოსი გიორგი ერთი თუ ორი სხვადასხვა პიროვნებაა: „მათ იგივეობას მხარს უჭერს ეპოქისა და სახელთა დამთხვევა (თუ, რა თქმა უნდა, სერაპიონ ზარზმელის მოღვაწეობის ხანად IX საუკუნის შუა წლებს მივიჩნევთ. მაგრამ ამ ორი გიორგი იგივეობა, ცხადია, სრული უეჭველობით დამტკიცებული ვერ ჩაითვლება, რადგან არ არის სავსებით გამორიცხული ორი გიორგი მაწყვერელის არსებობა აღნიშნულ ხანაში“ (ვაჩნაძე 1975: 117-118). ივანე ჯავახიშვილი, ექვთიმე თაყაიშვილი, კორნელი კეკელიძე, ვალერი სილოგავა, ნიკოლოზ გურგენიძე თვლიან, რომ გიორგი მერჩულესა და ბასილი ზარზმელის თხზულებებში მოხსენიებული გიორგი მაწყვერელი ერთი პიროვნებაა. ბასილი ზარზმელი გიორგი ეპისკოპოსის შესახებ წერს: „რომელი-იგი აღმოსცენდა ხევისაგან შუარტყლისა, მშობელთაგან წარჩინებულთა და ღმრთის-მოშიშტა, ხოლო აღიზარდა იგი განთქმულსა მას უდაბნოსა ოპიზას“ (იქვე: 171). გიორგი მაწყვერელი გახდა სამცხის დიდი ფეოდალის, გიორგი ჩორჩანელის გარდაცვალების მეოთხე წელს, როდესაც ჩორჩანელთა სახლეულობაში, და საერთოდ, მთელ სამცხეში დიდი მღელვარება და შინაომი იყო გაჩაღებული მისი მემკვიდრეობის გამო: „ხელთიდვა განგებაჲ სამცხისაჲ დააწყნარა ყოველი საბრძანებელი თჳსი, ვითარცა წეს-იყო და დაიპყრა ყოველი მამული და ეკლესიანი პირველთა მათ მეშფოთეთანი“ (ვაჩნაძე 1975: 177). გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში, რომელიც დაიწერა 951 წელს, გიორგი მერჩულე გარდაცვლილად მოიხსენიებს გიორგი მაწყვერელს (მენაბდე 1962: 482-484). ჩვენ ვფიქრობთ, რომ გიორგი მაწყვერელი ეპისკოპოსი IX-X საუკუნეების მიჯნაზე მოღვაწეობდა.

მტბევარ-მაწყვერელი ეპისკოპოსი იოვანე (995-1003) – შემდეგი მაწყვერელი ეპისკოპოსი იოვანეა (არსენისა და მარიამის ძე). ეპისკოპოსი იოანე, ვიდრე მაწყვერელი გახდებოდა, ტბეთის ეპარქიის მმართველი მღვდელმთავარი იყო. იოვანე ეპისკოპოსი გამორჩეული ჰიმნოგრაფ-მწიგნობარი და თვალსაჩინო კულტურულ-საეკლესიო მოღვაწეა. 978-988 წლებში მიქაელ მოდრეკილის „იადგარში“ იოვანე მტბევარის მიერ შეთხზული საგალობელ-დასდებელთა თხუთმეტი ჯგუფია შესული. იოვანე ეპისკოპოსის შეკვეთითაა დამზადებული: 995 წლით დათარიღებული ტბეთის I სახარება (ინახება პეტერბურგში, რუსეთის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში), X საუკუნის „სვანური მრავალთავი“ (ხეც A-19), ხოლო 1003 წლით დათარიღებული წმიდანთა ცხოვრების კრებულის (ინახება ათონის ქართველთა მონ. წიგნთსაცავში, №28) გადაწერაში მას პირადად მიუღია მონაწილეობა (სილოგავა 2010: 98-99). ვალერი სილოგავას გამოკვლევით, იოვანე ტბეთის ეპისკოპოსი 995 წლის შემდეგ გადაჰყავთ აწყურის ეპარქიის მმართველად. გარკვეული ხნით იოვანე მაწყვერელი ეპისკოპოსია, მოგვიანებით ის ტოვებს მაწყვერლობას და ბრუნდება ტბეთში (იქვე: 104). როგორც ჩანს, გარემოებათა გამო, იოვანემ უარი თქვა ეპარქიის მმართველ მღვდელმთავრად დარჩენაზე და კერძო ცხოვრების წესი აირჩია. იოვანე ეპისკოპოსის მაწყვერლობის ქვედა ზღვარის განსაზღვრა ტბეთის I სახარების ხელნაწერზე დაყრდნობითაა შესაძლებელი, ხოლო ზედა ზღვარისა წმიდანთა ცხოვრების კრებულის ხელნაწერზე დაყრდნობით

(ინახება ათონის ქართველთა მონ. წიგნთსაცავში, №28). ვ. სილოგავას სტატიაში „ტბეთის ეპარქია“ გამოქვეყნებული აქვს ტბეთის I სახარების ანდერძები. ანდერძები სხვადასხვა დროსაა შესრულებული და საინტერესო ცნობებს გვაწვდის იოვანე ეპისკოპოსის შესახებ. ხელნაწერის მთავარ ანდერძში სახარების გადაწერა დათარიღებულია 995 წლით. ხელნაწერის მომგებელია იოვანე, რომელიც ანდერძში აღნიშნავს: „მეცა გლახაკი და|უნარჩევესი ყ(ოვე)ლთა შ(ორი)ს მორწმუნეთა იოვანე |არა უებელ მყო ღ(მერთმა)ნ|წესსა მონაზონებისასა|და პატივსა მღდელობის(ი)სა|და სახელად მეწოდა|რეცა ეპისკოპოსი წ(მიდის)ა|საყდრისა ტბეთისასა.|და მოვიგე წ(მიდა) ესე ს(ა)ხ(ა)რ(ე)ბ(ა)“ (სილოგავა 2010: 104). ჩვენთვის საინტერესოა ხელნაწერის მომგებლის განმადიდებელი ანდერძი: „უ(ფალ) ო ი(ეს)უ ქ(რისტ)ე, მეოხებითა |წ(მიდა)თა მახარ(ე)ბ(ე)ლთ(ა)ითა, | ადიდე იოვანე მა|მათმთ(ა)ვ(ა)რი, პირველ |მტბევარი და აწ |შენ მიერ მაწყუერ|ელ ეპისკ(ო)პ(ო)სი, და |კუალად მუნვე |თვისსა საყდრად |შესრული“ (იქვე: 101). ზემოთ მოყვანილი ანდერძებიდან ცხადი ხდება, რომ სახარება დაიწერა 995 წელს და ამ დროისთვის იოვანე ტბეთის ეპისკოპოსია, 995 წლის შემდეგ ის გადაიყვანეს აწყურის ეპისკოპოსად, გარკვეული ხნის შემდგომ მას დაუტოვებია აწყურის კათედრა და დაბრუნებულა ტბეთში. შესაბამისად იოვანეს მაწყვერლობის ქვედა ზღვრად შეგვიძლია მივიჩნიოთ 995 წელი. რაც შეეხება იოვანეს მაწყვერლობის ზედა ზღვრის დადგენას, ვალერი სილოგავას გამოკვლევით, 1003 წელს, ბაგრატ III-ის დაკვეთით, შაორში გადაიწერა ათონის ქართველთა მონასტერში დაცული წმინდანთა ცხოვრების ხელნაწერი (№28). ხელნაწერის ანდერძ-მინაწერში მოხსენიებულები არიან იოვანე მტბევარი და აკვილა მტბევარი, როგორც გადამწერები. იოვანე ეპისკოპოსის ტბეთიდან აწყურში გადაყვანის შემდგომ ტბეთის ეპისკოპოსად დასვეს აკვილა. იოვანე აწყურიდან ტბეთში ბრუნდება, შემდეგ ყოფილი მტბევარ-მაწყვერელი იოვანე და მტბევარი აკვილა გადავიდნენ შაორის მონასტერში (რაჭაში), სადაც გადაწერეს ზემოთ ხსენებულ ხელნაწერს (სილოგავა 2010: 103-104). შესაბამისად, იოვანე ეპისკოპოსის მაწყვერლობის ზედა ზღვარი შეგვიძლია განვსაზღვროთ 1003 წლამდე.

მაწყვერელი ეპისკოპოსი არსენი (ჯაყელი) (XI საუკუნის 40-50 წწ.) – XI საუკუნეში მოღვაწე მაწყვერელი ეპისკოპოსის შესახებ ცნობა დაცულია „მატიანე ქართლისაიში“, კერძოდ, როდესაც მემატიანე საუბრობს მეფე ბაგრატ IV-ისა (1027-1072) და კლდეკარის ერისთავ ლიპარიტ ბაღვაშის დაპირისპირებაზე: „ამისა შემდგომად გამოიყვანნა მაწყვერელმან მესხნი, განძითა ბაგრატისითა, შუელად მეფისა. და მეფე დგა ღრტილას. ხოლო ლიპარიტ შეკრიბნა კახნი და მოადგა ფოკათა. გამოექცა მაწყვერელი მეფესა ბაგრატს და შეეზრახა ლიპარიტს. ვითარცა ცნა ესე მეფემან, ზამთრისა ბუქთა საშინელთა გარდაიარა შავშეთი და ჩავიდა ქართლს“ (მატიანე 1955: 300). მაწყვერელი ეპისკოპოსი, რომლის სახელიც არ არის დასახელებული, მეფის მომხრე ყოფილა და ჯარით დახმარებია მეფეს, თუმცა შემდგომ ლიპარიტს მიმხრობია. აღნიშნული მოვლენები ხდება 1047 წლამდე, მანამ, სანამ სასირეთის ბრძოლაში დაუპირისპირდნენ მეფისა და ლიპარიტის ჯარები. მაწყვერელის ვინაობის დასადგენად უაღრესად მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს ლიპარიტ ბაღვაშის (კლდეკარის ერისთავი XI საუკუნის 30-60-იან წლებში) დაკვეთით გადაწერილი იოანე ოქროპირის

თხზულების „მათეს და იოანეს სახარებათა თარგმანება“, რომლის ანდერძშიც წერია: „დაიწერა წმიდაი ესე წიგნი დიდებულსა საყდარსა აწყურისასა, საყოფელსა წმიდისა ღმრთისმშობლისასა, ხელითა საპყრისა ჩემისა გაბრიელ მწერლისა კოტაისაითა მღვდელთმოძღურებასა არსენი ეპისკოპოზისასა, ბოცოისა მარზაპნისა, ჯაყელისა ძისასა ქორონიკონი იყო სოგ (1053 წ.)“ (სილოგავა 2001: 2). როგორც ამ უკანასკნელი ხელნაწერის ანდერძიდან ირკვევა, 1053 წლისათვის აწყურის საეპისკოპოსო კათედრაზე მჯდარა არსენ ბოცოს ძე ჯაყელი. ეპისკოპოსი არსენი ძლიერი ფეოდალური გვარის წარმომადგენელი ყოფილა. თუ დავუშვებთ, რომ 1053 წლის ანდერძში მოხსენიებული ეპისკოპისი არსენი (ჯაყელი) და „მატიანე ქართლისაში“ მოხსენიებული მაწყვერელი ერთი პიროვნებაა, გამოდის, რომ XI საუკუნის 40-50 წლებში აწყურის ეპარქიის მმართველი მაწყვერელი ეპისკოპოსი არსენია.

მაწყვერელი მიქაელი (მირიანის ძე) (ქართლის კათოლიკოსი 1178-1187) – მაწყვერელი მიქაელი (მირიანის ძე) მოხსენიებულია თამარ მეფის ორივე ისტორიკოსის თხზულებაში, როგორც „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანიში“, ასევე, ბასილი ეზოსმოძღვარის „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისაში“. როგორც თხზულებიდან ჩანს, მეფე თამარსა და მიქაელ კათოლიკოსს დაძაბული ურთიერთობა ჰქონდათ. თამარ მეფემ კრებაც კი მოიწვია მიქაელის გადასაყენებლად. კრებას ხელმძღვანელობდნენ ყოფილი კათოლიკოსი ნიკოლოზი (გულაბერისძე) და ქუთათელი ანტონი (საღირისძე). ბასილი ეზოსმოძღვარი წერს: „არა ინებეს შორის მათსა ყოფად მაშინდელი იგი ქართლისა კათოლიკოსი, რამეთუ წინა-უკმო რამე იწყო წესთა ეკლესიისათაო“. მიქაელი ძლიერი და გავლენიანი პიროვნება ჩანს, რომელმაც მოახერხა და „მოივერაგა“ უმაღლესი თანამდებობები. მის წინააღმდეგ შეკრებილმა საეკლესიო კრებამაც კი ვერ გადააყენა და გარდაცვალებამდე დარჩა საკათოლიკოსო ტახტზე. მიქაელ IV-ის კათოლიკოსობა დათარიღებულია 1178-1187 წლებით. იგივე ბასილი ეზოსმოძღვარი მიქაელ IV-ის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით აღნიშნავს: „მოკუდა ქართლისა კათალიკოსი, ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესი, ქართველი, მირიანის ძე მიქელ, რომელსაც აქუნდა სამთავისიცა, და არავინ შეწუხნა მისთჳს, არცა დიდი და არცა მცირე, რამეთუ ყოველნი სძულობდეს“ (იქვე: 122). აქ ჩვენთვის საინტერესოა ერთი ფაქტი, კერძოდ ის, რომ ქართლის კათოლიკოსი და ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესი მიქაელი საეკლესიო კრების მოწვევის დროისთვის ფლობდა მაწყვერლობას, გარდაცვალების დროისთვის ის აღარ იხსენიება მაწყვერელად და ნათქვამია: „რომელსა აქუნდა სამთავისიცა“. როგორც ჩანს, კათოლიკოსმა მიქაელმა მაწყვერელობა დათმო სამთავნელობის სასარგებლოდ. ამ საკითხთან დაკავშირებით საინტერესო მსჯელობას გვთავაზობენ მ. სანაძე და თ. ქორიძე. ავტორები სტატიაში მიქაელ მირიანისძესთან დაკავშირებით ასკვნიან: „ვფიქრობთ, მიქაელი, როგორც მირიანის ძე და აწყურის საეპისკოპოსო ტახტის ამ საგვარეულო კუთვნილების უფლებით მფლობელი, აწყურის ეპარქიის საჭეთმპყრობელი

უფრო ადრე, საკათალიკოსო ტახტის დაკავებამდე, უნდა გამხდარიყო, ხოლო მისი კათოლიკოს-პატრიარქობა – მაწყვერლობით განპირობებული. ამიტომ საეჭვოა, მას მაწყვერელობა, სხვა თანამდებობებისგან განსხვავებით, „მოვერაგებული“ ჰქონოდა“ (სანაძე... 2023: 452). ჩვენთვის მისაღებია ავტორთა მიერ შემოთავაზებული ლოგიკა. ამგვარად, მიქაელ მირიანისძის მაწყვერელობისა და კათოლიკოსობის თარიღები არ ემთხვევა ერთმანეთს. ის მაწყვერელი უკვე უნდა ყოფილიყო 1178 წლამდე, ხოლო აწყურის ტახტი უნდა დაეთმო 1184-1187 წლებს შორის პერიოდში.

მაწყვერელი მელქისედეკი (1200 წ.) – საბუთში „დაწერილი მღვიმის კრებულისა ბასილი ალავერდელისადმი“ მოხსენიებულია კიდევ ერთი მაწყვერელი მელქისედეკი. საბუთი უთარიღოა, თუმცა ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსში დათარიღებულია მასში მოხსენიებული მღვიმის მოძღვარის – ბასილ თავაურის მიხედვით, რომელიც მოძღვრად იხსენიება 1200 წლის ახლო ხანებში. „და მელქიზედეკ მაწყუერლისა, და ბასილი თავაურ[ისა | ძე]თა, და ჭყონდიდლისა მწიგნობარისა ი(ოვან)ე, და სამოელის ხუცესთა პი| რითა ჩ(უე)ნ, ყ(ოველ)თავე ძმათა გამოგვიცხადე. ჩ(უე)ნ, ვითა შ(ე)ნდა მომართ ს(ა)სო(ებაი) გუქონდა, ეგრე გავიხარენით და საწირვ(ე)ლოდ [თქუენ] | მოგახსენეთ...“ (კორპუსი 1984: 190-191). ამგვარად, შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ XII-XIII საუკუნეების მიჯნაზე აწყურის კათედრაზე იჯდა მელქისედეკ მაწყვერელი.

მაწყვერელი იოვანე (1241 წ.) – საბუთი: „დაწერილი მიქაელ ქართლის კათალიკოსისა ვაჩე გუარამაისძისადმი“ ჩვენთვის საინტერესოა, რადგან მასში მოხსენიებულია მაწყვერელი იოვანე. საბუთი უთარიღოა და სხვადასხვა მეცნიერი სხვადასხვა დათარიღებას გვთავაზობს. ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსში გაზიარებულია სარგის კაკაბაძის დათარიღება, რომელიც საბუთს 1241 წლით ათარიღებს. საბუთში ვკითხულობთ: ,,ქ. ამის ქ(რისტე)ს მიერ ქართლისა ქ(ათალი)კოზთა დაწერილისა და ღ(მრ)თისა სწორთა| პ(ა)ტრონთაგან დამტკიცებულისა მოწ(ა)მე და დამამტკიცებელი ვარ| მიწაი და მლოცველი წ(მიდ)ისა მეფობისა მათისაი, უნდოი და უღი|რსი ი(ოვა)ნე მ(ა)წყ(უერელ)ი“ (კორპუსი 1984: 116). ამგვარად, ჩვენთვის ცნობილია, რომ XIII საუკუნის 40-იან წლებში აწყურის ეპარქიას მართავდა იოვანე მაწყვერელი.

მაწყვერელი ნიკოლოზი (ჯუანშერის-ძე) (XIII ს. 70-80-იანი წწ.) – ცნობები ნიკოლოზ მაწყვერელზე გვხვდება „ჟამთააღმწერლის“ თხზულებაში. ნიკოლოზ მაწყვერელთან ერთად იხსენიება საქართველოს კათოლიკოსი ნიკოლოზი (1250-1282) და მეფე დემეტრე II თავდადებული (1270-1289): „ვითარ მოიცალეს მცირედ ჭირთაგან და განისუენეს, და მიდრკეს გზისაგან საღმრთოსა, იწყეს განდომად, რამეთუ მეფემან მოიყვანნა სამნი ცოლნი, ეგრეთვე სადუნმან მოიყვანა სამი ცოლი, და მთავართა იწყეს ხელის შეხებად საყდართა და მონასტერთა, და იწყეს მიტაცებად სოფელთა და აგარაკთა, უმეტეს მესხთა საყდარსა ზედა დიდებულსა აწყვერისასა. დაღათუ ამათ უწესოებათა დიდად ამხილებდა ნიკოლოზ კათალიკოსი და ნიკოლოზ მაწყუერელი ჯუანშერის-ძე, გარნა არავინ ყურად იღებდა სიტყუასა მათსა“ (ჟამთააღმწერელი 1959: 276-277). „ჟამთააღმწერელი“ იქვე აგრძელებს ზოგადი სურათის დახასიათებას: „და კუალად სხუანიცა აღმოსცენდებოდეს ბოროტნი, რამეთუ იწყეს ურთიერთას მძღავრობად და მიხუეჭად, და არავინ იპოვებოდა სამართლის

მყოფელი, რამეთუ იყო მღვდელთ-მთავარი და მღვდელი ლაღ-ამპარტავან, ანგარ-ბოროტისმყოფელი, უწესო“ (იქვე: 277). ავტორის მიერ ზოგადი სურათის ამგვარად დახასიათების ფონზე ხაზგასმა იმისა, რომ „დაღათუ ამათ უწესობათა დიდად ამხილებდა ნიკოლოზ კათალიკოსი და ნიკოლოზ მაწყუერელი ჯუანშერის-ძე“, მიუთითებს კათოლიკოსისა და მაწყვერელის როგორც მღვდელმთავრების გამორჩეულობაზე. ნიკოლოზ მაწყვერლის მოღვაწეობა აწყურის კათედრაზე შეგვიძლია ვივარაუდოთ XIII ს. 70-80-იანი წლებში.

მაწყვერელი მთავარეპისკოპოსი გრიგოლი (XIII-XIV სს. მიჯნა) – გრიგოლ მაწყვერელი იმითაა გამორჩეული, რომ ის მთავარეპისკოპოსის ტიტულით იხსენიება. მისი არსებობა დასტურდება სოფ. ქარზამეთის ტაძრის სამხრეთის ტიმპანის წარწერაში: „ქრისტე ღმერთო შეიწყალე გრიგოლ მაწყვერელი მთავარეპისკოპოსი, რომლისა ბრძანებითა აღეშენა წმიდაი ესე ეკლესიაი“ (ბერიძე 1955: 187-188). ექვთიმე თაყაიშვილი ეკლესიას ათარიღებს XIV საუკუნის II ნახევრით. შენობის აგების ხარისხზე, სხვადასხვა დეტალსა და ძეგლებთან შედარებაზე დაყრდნობით ვახტანგ ბერიძეც იზიარებს ექვთიმე თაყაიშვილისეულ დათარიღებას და ასკვნის, რომ ძეგლი XIII-XIV სს. მიჯნაზე უნდა იყოს აგებული (იქვე: 188). შესაბამისად, გრიგოლ მთავარეპისკოპოსის მაწყვერლობაც ამავე პერიოდში უნდა ვიგულისხმოთ.

მაწყვერელი მთავარეპისკოპოსი ნიკოლოზი (XIV საუკუნის 40-60 წწ.) – შუა საუკუნეებში ქართლის საკათოლიკოსოში ეპისკოპოსები და მონასტრის წინამძღვრები საგანგებოდ შედგენილი ტექსტით, რომელიც ფიცის წიგნს წარმოადგენდა, უდასტურებდნენ კათოლიკოსს ერთგულებას. ფიცის წიგნი საჭიროებისამებრ სხვა დროსაც შეიძლება დაედოთ, თუ არსებობდა რაიმე გამოწვევა საეკლესიო ერთიანობის თვალსაზრისით. სწორედ ფიცის წიგნიდან დასტურდება ნიკოლოზ მთავარეპისკოპოსის მაწყვერლობა. „ერთგულების წიგნი ნიკოლოზ მაწყვერელისა იოვანე კათალიკოსისადმი“: „...მე, მონამან და მოწა|ფემ(ა)ნ თქუენმან, გლახაკმან მაწყუერელ მთავარებისკოპოზმან ნიკოლაოზ,| მას ჟამს, ოდეს, ადიდენ და დაამყარენ ღმერთმან ძლიერი და უძლეველ|ი ღ(მრ)თივ-გუირგ{უი} ნოსნობა მეფეთა-მეფისა დავითისი, შემიწყალეს და საყდარი| [ა]წყურის მიბოძეს თქუენითა თანადგომითა და ჯერჩინებითა.

და| თქუენ, ვითარცა ხელთა თქ{უ}ეთა გაზრდილ-შეწყალებული, ეგრეთ| სიტკბოებით სიყუარულით მაკურთხეთ. და მე ამის კეთილისყოფისა და| სიყუაროლისა თქუ{ე}ნისა სანაცვლოდ, ვითა წესი იყო, ესე დაწერილი და| აღთქმა მოგახსენე...“ (კორპუსი 2013: 245-246).

საბუთი უთარიღოა. არსებულ გამოცემებში იგი დათარიღებულია განსხვავებულად; რ. პატარიძემ შეისწავლა საბუთზე გამოსახული ჭვირნიშანი – „მსხალი ორი ფოთლით”. ამ ჭვირნიშნის რამდენიმე ვარიანტიდან ის, რომელიც კარგად ჩანს მოცემულ საბუთზე, გავრცელებული იყო 1331-1393 წლებში. ამიტომ მივიდა რ. პატარიძე დასკვნამდე – საბუთში მოხსენიებული დავით მეფე არის არა დავით X, როგორც ეს ჟორდანიას და სხვა მკვლევრებს მიაჩნდათ, არამედ – დავით IX. რ. პატარიძის არგუმენტები გაიზიარა ი. დოლიძემ და საბუთი დავით IX-ის ზეობის (1346-1360) წლებით დაათარიღა. „კორპუსში” საბუთის დათარიღებისათვის გაზიარებულია პატარიძისეული არგუმენტები (კორპუსი 2013: 245). შესაბამისად, ნიკოლოზ

მთავარეპისკოპოსის მაწყვერლობის წლებად შეგვიძლია ვივარაუდოთ 1346-1360 წწ.

მაწყვერელი მთავარეპისკოპოსი პიმენი (XIV ს. ბოლო) – მაწყვერელი პიმენის შესახებ ცნობა დაცულია იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის ხელნაწერის მინაწერზე: „აქა მოვიდა მაწყვერელი პიმენ მას ჟამსა, ოდეს თემურ დიმაშხი (დამასკო) ააოხრა და ჯუარისა სახლი აშლით ააოხრეს და დაჭირებულს ზეთი და ცვილი შემოსწრირა“ (მენაბდე 1980: 110). თემურ-ლენგმა დამასკო 1400 წელს აიღო, რამაც დიდი გავლენა იქონია იერუსალიმზე და სწორედ ამ დროს უნდა ჩასულიყო მაწყვერელი პიმენი ჯვრის მონასტერში. მაწყვერელყოფილი პიმენი XV საუკუნის 10-იან წლებში იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის წინამძღვრის თანამდებობას იკავებდა (იქვე: 110).

მაწყვერელი მთავარეპისკოპოსი გერასიმე (XV ს. 10-20-იანი წწ.) – საინტერესო და მეტად მნიშვნელოვანია აწყურის მთავარეპისკოპოს გერასიმეს ერთგულების წიგნი, რომელშიც მაწყვერელი კათოლიკოს მიქაელს (კათოლიკოსი 1419-1426 წწ.) პირობას აძლევს, რომ: „აწ, ესე წიგნი, მე, მაწყუერელ მთავარეპისკოპოზმან გერასიმე კადრეთ და მოგახსენ|ე და ვინც შემდგომად ჩემსა სხ(უა)ნი მაწყ[უ]ერელ- ნი იყ[უ]ნენ და საყდრიშვილნი, რო|გორც ამას წინათ მეფეთა მლოცველ- ნი და თქუენნი მამ£სენებელნი და ერ|თგულნი ყოფილან, ამავე წესითა მეფეთა მლოცველნი ვიყ[უ]ნეთ და თქ(უე)ნნი | მამ£სენებელნი ვიყ[უ]ნეთ. არცა პატრია[რ]ქი მოვი£სენოთ ანტიოქი[ი]სა, არც მისგან გამოგზავნილი კაცი შევიწყნაროთ, არც ვარძიისა დიაკონი| ვაკურთხოთ. და ვინც ამა თემსა ანუ სხ(უა)გან შეაჩ(უე)ნოთ, როგორცა| თქ(უ)ენგან ნაკურთხევსა გუმართებს, აგრე შევაჩუენოთ. და ვისცა თქ(უე)ნ სწ| ყალობდეთ, ჩ(უე)ნც მისნი მლოცველნი ვიყუენეთ“ (კორპუსი 2013: 131-132). გერასიმე მთავარეპისკოპოსის მაწყვერლობა შეგვიძლია დავათარიღოთ კათოლიკოს მიქაელის მოღვაწეობის წლებით.

მაწყვერელი მთავარეპისკოპოსი სერაპიონი (1427-1438 წწ.) – მთავარეპისკოპოსი სერაპიონი მაწყვერლად კურთხევის ჟამს ქართლის კათოლიკოსს ტრადიციისამებრ აძლევს ფიცის წიგნს: „ესე წიგნი კადრეთ და მოგახსენეთ თქუენ, წმიდასა დედაქალაქსა და საყდრსა და მას შიგან სუე[ტსა]| ღ(მრ)თივ-აღმართებულსა, კუართსა საუფლოსა და მიჰრონსა ღ(მერ)თმყოფელსა და თქუენ, წმ[ი]|დასა მეუფესა და მღრდელთამთავართ-მთავარსა, ქ(ართლი)სა კ(ათალიკო)ზსა თე(ოდორე)ს მე, მაწყუერელი| მთავარებისკოპოზმან სერაპიონ, მას ჟამსა, ოდეს მაწყუერელობა მიბოძეთ და მაკურთხე[თ]| და მე ესე საერთგულო წიგნი მოგახსენე…” (კორპუსი 2013: 146-147). საბუთი და შესაბამისად სერაპიონის მაწყვერლობა შეგვიძლია დავათარიღოთ საბუთში მოხსენიებული კათოლიკოს თევდორეს მოღვაწეობის წლებით – 1427, 1429-1435/38 წწ.

მაწყვერელი ეპისკოპოსი შიო (1467 წლამდე) – სოფ. პატარა სმადას ეკლესიის წარწერიდან ვიგებთ XV საუკუნის II ნახევარში მოღვაწე კიდევ ერთი მაწყვერელი ეპისკოპოსის შესახებ: „ქრონიკონსა რმიე, ამა ეკლესიის [აღმშენებელსა ერისთავსა] შაბურისძეს, მაწყვერე[ლ ეპისკოპოსსა შიოს და მშობელთა მისთა შეუნდვენ ღმერთმან]“ (ბერიძე 1955: 176-177). ქორონიკონი რმიე=1467 წ. (მე-14 მოქცევა = 780 წ. + 532 წ. = 1467 წ.) ქორონიკონის მიხედვით შიოს მაწყვერლობა 1467 წლამდე პერიოდზე მოდის (გურგენიძე 2013: 81).

მაწყვერელი ეპისკოპოსი იოვანე (1467 წლიდან) – სოფ. პატარა

სმადას ეკლესიის წარწერიდან ვიგებთ, რომ მაწყვერელი შიოს შემდგომი მაწყვერელი ყოფილა იოვანე: „ქ. სახელითა [ღვთისაიტა აღეშენა ესე წმიდაი ეკლესიაი იო]ვანე მაწყვერელ ებისკობ[ოზისათა], კახაბერისა ზეობასა,[ქრისტე განუსვენე სუ]ლსა მშობელთა [მისთა]“ (ბერიძე 1955: 176-177). წარწერის შინაარსის შესაბამისად, ქორონიკონიდან გამომდინარე, იოვანეს მაწყვერლობა 1467 წლიდან უნდა მივიჩნიოთ (გურგენიძე 2013: 81).

მაწყვერელი გრიგოლი (1473 წ.) – რ.მ. ბარტიკიანის გამოკვლევით, სომხურ ანდერძ-მინაწერზე დაყრდნობით, 1437 წლით დათარიღებულ წარწერაში მოხსენიებულია მაწყვერელი მღვდელმთავარი გრიგოლი (გურგენიძე 2013: 82). ამგვარად, ჩვენთვის ცნობილი ხდება კიდევ ერთი მაწყვერელის შესახებ, რომელიც XV საუკუნის 70-იან წლებში მოღვაწეობდა.

უცნობი მაწყვერელი (ყვარყვარე II-ის მიერ 1486 წელს გაძევებული) – 1486 წელს იაკუბ ყაენი შემოესია სამცხეს, ახალციხის აღების შემდეგ, მიადგა აწყურის ციხეს. ციხეში სხვა დიდებულებთან ერთად მაწყვერელიც იმყოფებოდა. ციხეში გამოკეტილები, ხელშეუხებლობის და საყდრისა და ციხის არდანგრევის პირობით, დანებდნენ მტერს. „და ვითარცა შევიდეს ციხესა მას შინა, მიეტევნეს ვითარცა მხეცნი და იავარ-ჰყვეს ყოველი საჭურჭლე საყდრისა, და ერი ურიცხვი დედებით და ყრმებითურთ რომელნიმე მოსრნეს მახვილითა, ხოლო სხუანი ტყუედ წაიყვანნეს“ (ახალი ქართლის ცხოვრება 1959: 482). გარდა ამისა, მტერმა აწყურის ეპარქიის მთავარი სიწმინდე – აწყურის ღვთისმშობლის ხატიც გაიტაცა, რომელიც მოგვიანებით ყვარყვარემ და მანუჩარმა დააბრუნეს დიდი პატივით. რაც შეეხება მაწყვერელ მღვდელმთავარს: „ვითარცა ესმა ესე ყუარყვარეს და მეუღლესა და ძეთა მისთა, განრისხეს გამცემელთათვის ციხისათა და სიკუდილად დასჯა ბრძანეს მაწყუერლისა და სხვათა ყოველთა, რომელნი შინა-გამცემელ იქმნნეს. იძლია ბუნებითისა მოწყალებისაგან, არღარა სიკუდიდ დასაჯნა, არამედ ექსორია ყვნა“ (იქვე: 483). ჩვენთვის უცნობია გაძევებული მაწყვერლის შემდეგი ბედი.

მაწყვერელი მღვდელმთავართამთავარი – მთავარეპისკოპოსი სვიმონი (1486 წლიდან –სავარაუდოდ, 1515 წლამდე) – მას შემდეგ, რაც ყვარყვარე II-მ აწყურის ციხის ჩამბარებელი, მაწყვერელი ეპისკოპოსი გააძევა, „ამისა შემდგომად მოიძიეს სხვა ეპისკოპოზი და ჰპოვეს საზღვართაგან პონტოსათა ქალაქით ტრაპეზონელი, სახელით სვიმეონ, რამეთუ მაშინ საჭეთ-მპყრობელობდა საყდარსა ტბეთისასა“ (ახალი ქართლის ცხოვრება 1959: 483). ამგვარად, 1486 წლიდან აწყურის ეპისკოპოსი გახდა სვიმეონი.

მზეჭაბუკ ათაბაგი 1508/9 წელს, აწყურის კათედრას და მაწყვერელ მღვდელმთავარ სუიმონს საგანგებო სიგელით სწირავს მამულებს, სოფლებსა და გლეხებს (საბუთები 1913: 26). აღნიშნული შეწირულობის სიგელი საინტერესოა იმ მხრივ, რომ მზეჭაბუკი მაწყვერელ მღვდელმთავარს მოიხსენიებს, როგორც „მღვდელთმთავართ მთავარს“. ეპითეტი „მღვდელმთავართა მთავარი“, როგორც წესი, მიემართება პირველიერარქს და სიგელებში ამგვარად სწორედ მას მოიხსენიებენ. მაწყვერელი მღვდელმთავრის ამგვარად განდიდება მიუთითებს მზეჭაბუკის გადაწყვეტილებაზე – პატივით აამაღლოს აწყურის კათედრა და მას დაუქვემდებაროს სამცხის სხვა ეპარქიები. მზეჭაბუკმა მოისურვა ანტიოქიის პატრიარქ დოროთეოს III-ის (ანტიოქიაში პატრიარქობდა 1511-1524 წწ.) მეშვეობით განეხორციელებინა ის, რაც ვერც ერთმა მისმა

წინაპარმა ვერ შეძლო, კერძოდ, მაწყვერელი მღვდელმთავრისთვის თვითმწყემსობისა და ეპისკოპოსების კურთხევის უფლების მინიჭება (ჯავახიშვილი 1982: 390-391). დოროთეოს III-მ გასცა საგანგებო სიგელი, რომლის ძალითაც მაწყვერელ მღვდელმთავარს აძლევს უფლებას მცხეთისგან დამოუკიდებლად თავად აკურთხოს ეპისკოპოსები. „ამისთ(ვი) ს ვ(ითარც)ა ჯ(ე)რ-იყო და ს(ა)მ(ა)რთალ, მ(ა)დლითა ღ(მრთ)ისათა და შ|ეწ(ე) ვნითა დიდისა მ(ო)ც(ი)ქ(უ)ლთა თ(ა)ვისა პ(ეტრ)ესითა, ვინ(ე)ბეთ და მ(ა)ს მივათუ(ა)ლეთ ყ(ოველ)ი საბ|რძ(ა) ნ(ე)ბ(ე)ლი პ(ა)ტრ(ო)ნისა მზეჭაბუკისი, რ(ა¡თ)ა ებკო[პო]ზნი მისგ(ა)ნ ეკურთხეოდენ ყ(ოველ)ნივე და |მისსა წესსა და ბრძ(ა)ნ(ე)ბასა ჰმორჩილობდენ. და სჯ(უ)ლთა მისთა ერჩდენ და მისგ(ა) ნ |იმწყსებოდენ" (კორპუსი 2016: 40-42). ქართული ისტორიული საბუთების „კორპუსში" საბუთი დათარიღებულია 1510-1516 წლებით. ამრიგად, მზეჭაბუკ ათაბაგმა თავის მიზანს მიაღწია, ფორმალურად მისი სურვილი შესრულდა. ბუნებრივია, ქართლის კათოლიკოსს მწვავე რეაქცია ექნებოდა მზეჭაბუკ ათაბაგისა და ანტიოქიის პატრიარქის მიერ განხორციელებულ არაკანონიკურ აქტზე. ჩვენთვის ცნობილია სოილ კოპასძეთა სახლში დაწერილი ათაბაგთა მოსახსენებელის შესახებ, რომელიც გამოქვეყნებული აქვს მკვლევარ ქრისტინე შარაშიძეს. მოსახსენებელში გადმოცემულია ფაქტი, რომელიც ნათელს ჰფენს, თუ რა ბედი ეწია და რით დასრულდა მზეჭაბუკ ათაბაგისა და ქართლის კათოლიკოსის დაპირისპირება. წყაროდან ვიგებთ, რომ მზეჭაბუკ ათაბაგი იაკობის სახელით მონაზვნად აღიკვეცა (შარაშიძე 1961: 95). 1517-1520 წლებით დათარიღებულ, ქართლის კათოლიკოს ბასილისადმი მიცემულ მანუჩარ ათაბაგის პირობის წიგნში ვკთხულობთ: „იპრიანოს ღმერთმან და ჩუენი საბა|ტონო მამულიჩუენვე დავიჭიროთ და ჩუენ|ვე დაგურჩეს, როგორაცა ძუელითგან და პაპი|სა და მამისა ჩუენისა ჟამშიგან მცხეთისა საყდრ|ისა მამულნი ყოფილიყუნენ და ეპისკოპოზნი და მაწ|ყუერელი თქუენგან საკურთხეველი ყოფილა, და სხუ|ანი სამცხისა ეფისკოპოზნი, ყოველნივე ისრე თქუ|ენნი სამწყსონი იყუნენ და ისრე დაგამორჩილნეთ. |და საღმრთოთა და სჯულიერითა საქმითა თქუ|ენისა ბრძანებისა მორჩილნი ვიყუნეთ" (კორპუსი 2016: 59-60). სვიმონ მთავარეპისკოპოსის მაწყვერლობა იწყება 1486 წელს. ზედა ზღვარის გავლება ჭირს, თუმცა შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ მზეჭაბუკ ჯაყელის მიერ ათაბაგობის დატოვების შემდეგ (1515 წ.), როდესაც პრომცხეთური ორიენტაციის ათაბაგები მოდიან, შესაძლებელია სვიმონიც ჩამოშორდა საეპისკოპოსო კათედრას.

მაწყვერელი მთავარეპისკოპოსი მანოელი (ჩხეტიძე) (1535-1541) – მანოელის (ჩხეტიძის) მაწყვერლობას ადასტურებს ნიკორწმინდის ხელნაწერის ანდერძ-მინაწერში მოხსენიება: „ჩხეტიძესა მანოელსა მაწყუერელსა შეუნდვეს. მანოელსა მაწყუერელსა დღეგრძელობით ცოდვანი მათნი შეუნდნეს ღმერთმან" (სულთა მატიანე 1939: 5). იმერეთის მეფე ბაგრატ III-ის ნიკორწმინდისადმი შეწირულობის წიგნიდან ვიგებთ, რომ იმერთა მეფე ბაგრატს აღუდგენია ნიკორწმინდის საეპისკოპოსო კათედრა და მმართველ მღვდელმთავრად მანოელი (ჩხეტიძე) დაუსვამს (ქრონიკები... 1897: 379). თედო ჟორდანია საბუთს 1534 წლით ათარიღებს. თ. ჟორდანიას ვარაუდს იზიარებენ ე. თაყაიშვილი, მ. ბერძნიშვილი, გ. გუგუშვილი, ბ. გაფრინდაშვილი. მეცნიერთა ნაწილი: ს. კაკაბაძე, თ. ბერაძე და მ. მურუსიძე მიიჩნევენ, რომ ბაგრატ III-ის შეწირულობის საბუთი 1544

წლით უნდა დათარიღდეს (გაფრინდაშვილი 2015: 62). 1535-1545 წლებში განსხვავებული საეკლესიო ვითარებაა სამცხის საათაბაგოში. 1535 წელს მურჯახეთის ბრძოლის შემდგომ იმერეთის მეფე ბაგრატ III-მ სამცხე დაიკავა. ჩვენთვის ცნობილია, რომ 1541 წელს მაწყვერელი იყო იოაკიმე, 1543 წლის საბუთით დასტურდება, რომ მაწყვერლობდა ქრისტეფორე. ასევე, ცნობილია მღვდელმთავარი ანტონი, რომელიც 1545 წლამდე უნდა ყოფილიყო მაწყვერელი, რადგან შემდეგ გენათელად ჩანს. შესაბამისად, ის ბაგრატ III-ის პოლიტიკის გამტარებელია და სოხოისტას ბრძოლის შემდეგ მას სამცხეში აღარ დაედგომებოდა. ამ მოცემულობების გამო, ვფიქრობთ, რომ მანოელი (ჩხეტიძე), რომელიც 1529 წლიდან იყო ხონელი მთავარეპისკოპოსი (გაფრინდაშვილი 2015: 225), მაწყვერელი უნდა ყოფილიყო 1535 წლიდან 1541 წლამდე პერიოდში. როგორც ჩანს, მეფე ბაგრატ III-მ 1535 წელს, სამცხის დაუფლების შემდგომ, თავისი ერთგული და უნარიანი ხონელყოფილი ეპისკოპოსი მანოელი (ჩხეტიძე) გადაიყვანა სამცხეში აწყურის სამთავარეპისკოპოსო კათედრაზე.

მაწყვერელი მთავარეპისკოპოსი იოაკიმე (1541 წ.) – მე-16 საუკუნეში საფარის მონასტერში მოღვაწეობდა ცნობილი კალიგრაფი დიაკონი სვიმონ კარგარეთელი, რომელსაც იოაკიმე მაწყვერელის ბრძანებით გადაუწერია პოლემიკურ-დოგმატური და სამეცნიერო კრებული (ხეც S – 312 ხელნაწერი). ხელნაწერის ანდერძში ვკითხულობთ: „ადიდოს ღმერთმან ორთავე სუფევათა შინა მღვდელთ-მთავართ მთავარეპისკოპოსი მაწყუერელი იოაკიმ, რომლისა ბრძანებითა დაიწერა წმიდაი ესე უზაკველი და ყოვლითურთ უნაკლულო საფილოსოფოსო წიგნი, დღეგრძელებით ყოველნივე ცოდვანი მისნი შეუნდნეს ღმერთმან. ამინ. და მე, მონამან მისმან, კარგარეთელმან დიაკონმან სვიმონ დავწერე. აწ გევედრები ყოველთავე, რომელნიცა მიემთხვინეთ წიგნსა ამას, რათა მეცა მომიხსენოთ შენდობით, რათა თქუენცა მოგიხსენოს ქრისტემან ღმერთმან სასუფეველსა მისსა. დიდებაი ღმერთსა! გათავდა საფარას საბას ლავრისსა“ (S კოლექცია 1960: 365-375). კრებული დათარიღებულია 1541 წლით, შესაბამისად, იოაკიმეს მაწყვერლობა 1541 წლის ახლოს უნდა განვსაზღვროთ.

მაწყვერელი ქრისტეფორე (1543 წ.) – აქამდე უცნობი და ჩვენ მიერ ქრონოლოგიურ რიგში შეყვანილი მაწყვერელი მოხსენიებულია შემდეგ საბუთში: „ფარიშატ და გიორგი ბარათაშვილების გაყრის წიგნი“, სადაც ვკითხულობთ: „..ძალითა და ბრძანებითა ღ(მრ)თისათა, დავსხედით ჩუენ, მეფეთ მეფე პატრონი ლუარსაბ, დაგვისხდეს გვერ{დ}თა ბატონი კათალიკოზი ბარათშვილი იოანე და ქსნის ერისთავი ბატონი შანშე და ამილახვარი ბატონი თაყა და დიასამიძე ბატონი ვარამ და მაწყუ{ე}რელი ბატონი ქრისტეფორე და ფავლენისშვილი ბატონი დავით და ჯავახისშვილი ბატონი ჯავახ და საკაძე ბატონი ივანე, ბარათასშვილის ბატონის ფარიშატის და გიორგის და ამათ მამათ მამულის გასაყოფლად” (კორპუსი 2016: 171-173). „ფარიშატ და გიორგი ბარათაშვილების გაყრის წიგნი“ დათარიღებულია 1543 წლით, სადაც მაწყვერლად იხსენიება ქრისტეფორე.

მაწყვერელი ანტონი (XVI ს. 40-იანი წწ.) – მაწყვერელყოფილი ანტონი 1550-იანი წლიდან უკვე გენათელ მთავარეპისკოპოსად იხსენიება. ამას გვამცნობს გელათის ღვთისმშობლის მიძინების ტაძრის სამხრეთ მინაშენის წარწერა: „მაწყვერელმა და აწ გენათელ მთავარეპისკოპოსმან ანტონ

დავხატენ კარისბჭე ესე ჩემდა სულის საოხად, მეფეთ მეფის გიორგის სადიდებლად, ამინ“ (ლომინაძე 1955: 40). მთავარეპისკოპოსი ანტონი იმერეთის მეფის ბაგრატ III-ის (1510-1565) მიერ მოწვეულ საეკლესიო კრების განჩინების – „კათალიკოსთა სამართალი“ – ხელისმომწერთა შორისაა (ძეგლები 1963: 393-397). ანტონი მაწყვერელი გახდა 1543 წლის შემდგომ და, სავარაუდოდ, აწყურის კათედრა 1545 წელს დატოვა, როდესაც სოხოისტას ბრძოლის შემდგომ სამცხის საათაბაგოს ტერიტორია ბაგრატ III-მ დაკარგა. „ანტონ მაწყვერელი, რომელიც ვერ შეურიგდა ოსმალების ბატონობას, დატოვა სამცხე და იმერეთში გადავიდა. ბაგრატ III-მ ის გელათის ეპისკოპოსად დასვა. ჩანს, ანტონი ნდობით აღჭურვილი პირი იყო ბაგრატ III-ისა, წინააღმდეგ შემთხვევაში ის გელათის საეპისკოპოსო კათედრას ვერ დაიკავებდა“ (გაფრინდაშვილი 2015: 99).

მაწყვერელი მღვდელთმთავართმთავარი იერემია (1575 წ.) – იერემია მაწყვერელი ჩვენამდე მოღწეულ ორ წყაროში იხსენიება. პირველი ესაა 1575 წლის ახლო ხანებით დათარიღებული „შეწირულების წიგნი ამილახორის ცოლ-ყოფილ თამარისა აწყურის საყდრისადმი“, სადაც ვკითხულობთ: „მას ჟამსა, ოდეს, ეშმაკის საფრთხისაგან ძმის მკვლელობა შემოგუივიდა და მოგივედით კარსა თქუენ[სა] და თქუენს საყდარსა, და სასჯ[უ]ლ[ო] გარდაგუიწყუიდეთ. შემოგწირეთ თქუენ, საშინელსა ა წ ყ უ რ ი ს ა ღ(მრ)თისმშობელსა, და მოვახსენეთ მას ჟამისა საჭეთმპყრობელსა პატრონს იერემია აწყუერელსა“ (კორპუსი 2016: 294-296). ასევე, მანოელ ინანიკიშვილის მიერ გადაწერილი „მარხვანის“ ანდერძი: „დიდებაი ღმერთისა სრულმყოფელსა ყოველთა კეთილთასა, სრულ იქმნნეს წმიდანი ესე და სულთა განმანათლებელნი მარხვანი, ყოველითურთ სრულნი და უკლებნი მისითა საწინასწარმეტყუელოთა, სამოციქულოთა, სახარებითა, სტოდიელითა, ტიბიკონითა; იწყების მეზუერისა და ფარისევლისა კვირიაკესა და სრულ იქმნების დიდსა შაბათსა ბრძანებითა და ჯერ-ჩინებითა მღვდელთმთავართ მთავრისა იერემია მაწყუერლიისათა, რომლისა საუკუნომცა არს სახსენებელი და კურთხევაი მისი ამინ. დაიწერა ხელითა ფრიად ცოდვილისა და ყოველთა კაცთაგან უცოდველისა ინანიკიშვილისა მანოელისაითა. მანოელსა და მისთა მშობელთა შეუნდეს ღმერთმან, ამინ. და ვინცა ბრძანოთ, თქვენცა შეგინდნეს ღმერთმან, ამინ. სრულ იქმნა მაისსა იβ, დღესა ოთხშაბათსა, ქორონიკონსა სჲგ“ (Q კოლექცია 1958: 114). „მარხვანის“ ხელნაწერი დათარიღებულია 1575 წლით და, შესაბამისად, იერემიას მაწყვერლობა 1575 წლის ახლოს უნდა ვივარაუდოთ.

მაწყვერელი მღვდელთმთავართმთავარი სერაპიონი (ხურციძე) (1577 წ.) – ზარზმის მონასტრის სამრეკლოს წარწერაში დაცულია ცნობა კიდევ ერთი მაწყვერელი მღვდელმთავრის შესახებ. „აღმოსავლეთის კედელზე, ჯვრის ზემოთ კუთხეებში, ხურციძეთა დიდი წარწერაა მოთავსებული. წარწერაში ნათქვამია, რომ „წმინდა ეკლესია“, ე.ი. პირველი სართულის სამლოცველო (სამრეკლოს) „აღეშენა წმიდაჲ ეკლესიად სახელსა ზედა წმიდისა იოანე მახარებელისსა ნებითა ღვთისაჲთა და ბრძანებითა ყოველსა ქუეყანასა სახელგანთქმულისა, აგარიანთა პირის დამყოფელსა ხურციძისა პატრონისა ფარსმანისითა, სულსა მისსა განუსვენეს და შეუნდნეს ღმერთმან, მღუდელთმთავართ-მთავრობასა ხურციძისა პატრონის მაწყუერელისა სერაპიონისსა, ქორონიკონს სიე“ (ბერიძე 1970: 71). აღნიშნული ქორონიკო ნი შეესაბამება 1577 წელს. ამგვარად, მღვდელმთავარ სერაპიონ ხურციძის მაწყვერლობის წელია 1577.

მაწყვერელი იოანე ბერი (1649-1650 წწ.) - იოანე ბერის მაწყვერლად დანიშვნის შესახებ 1649 წლით დათარიღებული ოსმალეთის სულთან მეჰმედ IV-ის საგანგებო ფირმანიდან ვიგებთ. ვინმე იოანე ბერმა არზა გააგზავნა არზრუმის სამდივნოში და სულთნისგან ითხოვა აწყურის კათედრაზე მართლმადიდებლური ტრადიციით მღვდელმთავრად დამტკიცება: „მან თავიანთი ცრულ წესების მიხედვით მაწყვერლობის ბოძება გვთხოვა“ (აბულაძე 1989: 198-203). სულთან მეჰმედ IV-ის ფირმანი ქართული თარგმანით გამოქვეყნებული აქვს ცისანა აბულაძეს: „ჩილდირის ბეგლარბეგს იუსუფს... როცა მაღალი სამეფოს უავგუსტესი ნიშანი მოაღწევს, ეცნობოს, რომ იოანედ სახელდებულმა ბერმა, რომელიც უავგუსტოეს ფირმანს ფლობს, არზრუმის დივანს არზა წარუდგინა – ახალციხის ვილაიეთისა და მასზე დაქვემდებარებულ [მხარეში] არსებული მაწყვერლის თანამდებობა მიტოვებულია და თავისუფალი. რადგან მან თავიანთი ცრუ წესების მიხედვით მაწყვერლობის ბოძება გვთხოვა, ჩემი ბრძანება გაიცა, რომ აღნიშნული მაწყვერლობა ხსენებულ იოანეს მიენდოს. ჩემს მიერ გამოცემული ბრძანების თანახმად ხსენებული ახალციხის ვილაეთში და მასზე დაქვემდებარებულ მიდამოებში არსებულ მაწყვერლობის თანამდებობაზე დაინიშნოს. სხვა ნურვინ ჩაერევა და ხელს ნუ შეუშლის. ასე იცოდე. პატიოსან ნიშანს მიენდე, დაიწერა 1059 წლის ჯუმადა-ლ-ეववელის შუა რიცხვებში, ქალაქსა მას არზრუმს“ (აბულაძე 1989: 198-203). სულთნის სიგელიდან არ ჩანს, თუ ვინ არის იოანე ბერი, რა საეკლესიო ხარისხის მატარებელია, მაღალიერარქია თუ რიგითი სასულიერო პირი, „ბერობა“ მის ზოგად საეკლესიო სტატუსს განსაზღვრავს თუ იერარქიულ ხარისხს. არსებული მასალებით რთულია მსჯელობა, თუ ვინ არის იოანე ბერი. სიგელში აღწერილია პროცედურა, თუ როგორ ხდებოდა ეპისკოპოსების დამტკიცება ახალციხის საფაშოში, კონკრეტულ პიროვნებას უნდა მიემართა ადგილობრივი ხელისუფლებისათვის და სწორედ ადგილობრივი ხელისუფალი წარადგენდა მის კანდიდატურას სულთნის კარზე დასამტკიცებლად. აღსანიშნავია, რომ სულთანი უფლებას აძლევს იოანე ბერს, რომ „ცრუ წესების“ ანუ საქართველოს ეკლესიის ტრადიციის დაცვით დაიკავოს აწყურის კათედრა. სულთანი მაწყვერელს ახალციხის საფაშოში არსებობის უფლების გარდა მფარველობის ქვეშ ამყოფებს: „სხვა ნურვინ ჩაერევა და ხელს ნუ შეუშლის“. სიგელიდან არ ჩანს, თუ როგორ და სად მოხდა იოანე ბერის ხელდასხმა მღვდელმთავრად, მანამდე იყო თუ არა ის ეპისკოპოსის ხარისხში, ზოგადად როგორ ხდებოდა ახალციხის საფაშოში მღვდელმთავრების ხელდასხმა და ჰქონდათ თუ არა ამ მღვდელმთავრებს კავშირები ქართლის კათოლიკოსთან – ეს საკითხები ბუნდოვანია. ცისანა აბულაძის გამოკვლევით დადასტურებულია, რომ სულთნის ფირმანი თარიღდება 1649 წლით და შეუძლებელია ის ნაყალბევი იყოს. ამგვარად, ოსმალეთის სულთან მეჰმედ IV-ის სიგელით დასტურდება კიდევ ერთი მაწყვერელი ეპისკოპოსის ვინაობა – მაწყვერელი იოანე ბერის, რომელიც 1649-1650 წლებში მართავდა აწყურის ეპარქიას.

მტბევარ-იშხნელ-მაწყვერელი გედეონი (საფარიძე) (1650 წლიდან, სავარაუდოდ, 1667 წლამდე) – საინტერესო ცნობებს გვაწვდის ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული S-252გ ხელნაწერი, კინკლოსების ისტორიული მინაწერებიდან ვიგებთ, რომ 1637 წელს: „აქა საფარიძე გედეონ მტბევარს დაჯდა“ (მცირე ქრონიკები 1968: 56). იქვე საინტერესოა 1650 წლის

მინაწერი: „აქა საფარიძეს მტბევარს, იშხნელობა და მაწყვერლობა მოუვიდა ხვანთქრისაგან“ (იქვე: 58). როგორც ჩანს, სულთნის ფირმანით 1649 წელს მაწყვერლად დანიშნული იოანე ბერი მალევე გარდაიცვალა ან რაიმე სხვა მიზეზით აწყურის კათედრას ჩამოსცილდა. სულთნის თანხმობით, აწყურისა და იშხნის საეპისკოპოსო კათედრები მიიერთა ტბეთის ეპარქიის მმართველმა მღვდელმთავარმა გედეონ საფარიძემ (S - 252 გ).

ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობით, მესხეთში თანდათან მოიშალა ეპარქიები და მორწმუნეებმა დაიწყეს მეზობელ ქართულ სამეფოებში გადასახლება: „არა იყო მორჩილება კათალიკოზისა ანუ ეპისკოპოსისა და სამღუდელოთა, არამედ ოჯრება ეკლესია-მონასტერთა და შენება ჯამთა. ხოლო მორწმუნენი ჰფარვიდნენ და მალვიდნენ ხატთა, ჯუართა და ნაწილთა წმიდათათა და სხუათა წარაქუნდათ პირველისაებრ იმერეთს და ქართლს და ივლტოდიანცა წარჩინებულნი, რომელნი სძულობდენ მაჰმადიანობასა, რამეთუ განაგებდა საფარ ფაშა ნებითა ოსმალთათა ყოველსავე...“ (ბატონიშვილი 1973: 726). XVII საუკუნისთვის, როგორც ჩანს, სამცხის ცამეტი საეპისკოპოსოსაგან მხოლოდ სამი იყო დარჩენილი: აწყურის, ტბეთის, იშხანის, რომელთაც ერთი მღვდელმთავარი მართავდა. საინტერესო ინფორმაციას გვაწვდის მიხეილ თამარაშვილი, რომელიც ეყრდნობა კაპუცინელი მისიონერის ცნობას, რომ გურიაში ყოფილა ვინმე გედეონ სკანითელი (Scanitelli): „ზემოთხსენებულ ეკლესიას ბერძნულად ეწოდების ისკანი. ხოლო მისი საზოგადო სახელი ქართულად არის ისკანეთელი“ (თამარაშვილი. 1902: 168). თამარაშვილის მიერ მოთხრობილი ამბავი 1667 წელს ხდება. საკეთელი/ ისკანეთელი/ ისკანელი ეპისკოპოსი იშხნელი უნდა იყოს (ქართველიშვილი 2006: 24). სავსებით შესაძლებელია თამარაშვილის მიერ დასახელებული გურიაში მყოფი იშხნელი გედეონი ჩვენთვის ცნობილი მტბევარი გედეონი იყოს რომელსაც იშხნელობა და მაწყვერლობა 1650 წელს დაუმტკიცდა სულთნისგან. თუ დავუშვებთ ამ ალბათობას, გამოდის, რომ გედეონ საფარიძის მაწყვერლობა უნდა ვივარაუდოთ 1650 წლიდან 1667 წლამდე პერიოდში.

ეპისკოპოსი გიორგი (XVIII ს. 60-იანი წწ.) – ჩვენთვის საინტერესოა ტფილელი მღვდლის – ფრანჩისკე შაროანთის 1764 წლის 13 აგვისტოს ახალციხეში დაწერილი ერთი წერილი, რომელსაც ის სწერს რომში. წერილში ვკითხულობთ: „ქალაქში თურმე გიორგი ეპისკოპოსის გაკათოლიკება გამოცხადებულიყო, რის გამოც მწვალებლებს მისთვის ეჩივლათ და ფაშასაც დაეტყვევებინა“ (თამარაშვილი 1902: 431). ეპისკოპოსი გიორგი ახალციხეში ზის, ის 1763-1764 წლამდე მართლმადიდებელია და მღვდელ ფრანჩესკოს მტკიცებით მიიღო კათოლიკობა, რის შემდეგაც ეპისკოპოსს დევნიან სომხები და ოსმალებიც პრობლემებს უქმნიან. ჩვენთვის საინტერესოა 1764 წლამდე მართლმადიდებელი ეპისკოპოსის არსებობის ფაქტი ახალციხის საფაშოში. შოთა ლომსაძე ვარაუდობს, რომ ეპისკოპოსი აწყურში ან საფარაში უნდა მჯდარიყო (ლომსაძე 2011: 301). ეპისკოპოსი გიორგი ჩვენთვის ცნობილი ბოლო მღვდელმთავარია (სავარაუდოდ, მაწყვერელი).

დასკვნა

ამგვარად, ჩვენს ხელთ არსებულ წყაროებში დაცული ცნობების საფუძველზე, დაზუსტებული და შევსებული მაწყვერელ მღვდელმთავართა ქრონოლოგიური ნუსხა შემდეგნაირად გამოიყურება:

1. იოსები ეპისკოპოსი „ადსუელი“ – 506 წ.
2. მაწყვერელი ეპისკოპოსი ეფრემ დიდი – 855-895 წწ.

3.მაწყვერელი ეპისკოპოსი გიორგი შუარტყლელი – IX-X სს. მიჯნა.
4.მტბევარ-მაწყვერელი ეპისკოპოსი იოვანე – 995-1003 წწ.
5.მაწყვერელი ეპისკოპოსი არსენი (ჯაყელი) – XI ს. 40-50-იანი წლები.
6.მაწყვერელი მიქაელი (მირიანის ძე) – ქართლის კათოლიკოსი 1178-1187 წწ.
7.მაწყვერელი მელქისედეკი – 1200 წ.
8.მაწყვერელი იოვანე – 1241 წ.
9.მაწყვერელი ნიკოლოზი (ჯუანშერის-ძე) – XIII ს. 70-80-იანი წლები.
10. მაწყვერელი მთავარეპისკოპოსი გრიგოლი – XIII-XIV სს. მიჯნა.
11. მაწყვერელი მთავარეპისკოპოსი ნიკოლოზი – XIV ს. 40-60 წწ.
12. მაწყვერელი მთავარეპისკოპოსი პიმენი – XIV ს. ბოლო.
13. მაწყვერელი მთავარეპისკოპოსი გერასიმე – XV ს. 10-20-იანი წლები.
14. მაწყვერელი მთავარეპისკოპოსი სერაპიონი – 1427-1438 წწ.
15. მაწყვერელი ეპისკოპოსი შიო – 1467 წლამდე.
16. მაწყვერელი ეპისკოპოსი იოვანე – 1467 წლიდან.
17. მაწყვერელი გრიგოლი – 1473 წ.
18. უცნობი მაწყვერელი (ყვარყვარე II-ის მიერ 1486 წელს გაძევებული).
19. მაწყვერელი მღვდელმთავართამთავარი – მთავარეპისკოპოსი სვიმონი – 1486 წ., სავარაუდოდ, 1515-წლამდე.
20. მაწყვერელი მთავარეპისკოპოსი მანოელი (ჩხეტიძე) – 1535-1541 წწ.
21. მაწყვერელი მღვდელთმთავართ მთავარეპისკოპოსი იოაკიმე – 1541 წ.
22. მაწყვერელი ქრისტეფორე – 1543 წ.
23. მაწყვერელი ანტონი –XVI ს. 40-იანი წლები.
24. მაწყვერელი მღვდელთმთავართმთავარი იერემია – 1575 წ.
25. მაწყვერელი მღვდელთმთავართმთავარი სერაპიონი (ხურციძე) – 1577 წ.
26. მაწყვერელი იოანე ბერი – 1649-1650 წწ.
27. მტბევარ-იშხნელ-მაწყვერელი გედეონი (საფარიძე) – 1650, სავარაუდოდ, 1667-წლამდე.
28. ეპისკოპოსი გიორგი – 1764 წლამდე.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები

აბულაძე 1989: აბულაძე ც., მეჰმედ IV¬ის სიგელი იოანე ბერის მაწყვერლად დანიშვნის თაობაზე. თსუ-ს შრომები, ტ. 290. თბილისი.
ახალი ქართლის ცხოვრება 1959: ახალი ქართლის ცხოვრება. მესამე ტექსტი, ტ. II. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბილისი.
ბასილი ეზოსმოძღვარი 1959: ქართლის ცხოვრება, ტ. II. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბილისი.
ბატონიშვილი 1973: ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. ქართლის ცხოვრება, ტ. IV. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბილისი.
ბერიძე 1955: ბერიძე ვ., სამცხის ხუროთმოძღვრება XIII-XVI საუკუნეებში. თბილისი.
ბერიძე 1970: ბერიძე ვ., სამცხის ხუროთმოძღვრული ძეგლები. თბილისი.
გაფრინდაშვილი2015:გაფრინდაშვილიბ.,რაჭა-იმერეთისსაეპისკოპოსოები (გელათი, ხონი, ნიკორწმინდა). თბილისი.

გურგენიძე 2013: გურგენიძე ნ., მაწყვერელ ეპისკოპოსთა ქრონოლოგიური რიგი. რელიგიის ისტორიის საკითხები. II. თბილისი.
ეპისტოლეთა წიგნი 1968: ეპისტოლეთა წიგნი. სომხური ტექსტი ქართული თარგმანით, გამოკვლევითა და კომენტარებით გამოსცა ზ. ალექსიძემ. თბილისი.
ვაჩნაძე 1975: ვაჩნაძე ნ., სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება როგორც საისტორიო წყარო. თბილისი.
თამარაშვილი 1902: თამარაშვილი თ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის. თბილისი, 1902 (ხელახალი გამოცემა – 2011).
კორპუსი 1984: ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი. ტ. I. შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს თ. ენუქიძემ, ვ. სილოგავამ, ნ. შოშიაშვილმა. თბილისი.
კორპუსი 2013: ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი. ტ. II. შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს თ. ენუქიძემ, ნ. თარხნიშვილმა, ბ. ლომინაძემ. თბილისი.
კორპუსი 2016: ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი. ტ. IV. შეადგინა და ქართული ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა მ. სურგულაძემ. სპარსული ტექსტი მოამზადა თ. აბაშიძემ. თბილისი.
ლომინაძე 1950: ლომინაძე ბ., გელათი. თბილისი.
ლომსაძე 2011: ლომსაძე შ., სამცხე-ჯავახეთი. ახალციხე.
მატიანე 1955: ქართლის ცხოვრება. ტ. I. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბილისი.
მენაბდე 1962: მენაბდე ლ., ძველი ქართული მწერლობის კერები. ტ. I. თბილისი.
მენაბდე 1980: მენაბდე ლ., ძველი ქართული მწერლობის კერები. ტ. II. თბილისი.
მერჩულე 1963: გიორგი მერჩულე, შრომაი და მოღუაწეობაი გრიგოლისი არქიმანდრიტისაი ხანცთისა და შატბერდისა აღმაშენებელისაი. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. დასაბეჭდად მოამზადეს: ილ. აბულაძემ, ნ. ათანელაშვილმა, ნ. გოგუაძემ, ლ. ჯიქიამ, ც. ქურციკიძემ, ც. ჭანკიევმა და ც. ჯღამაიამ. წ. I. თბილისი.
მეტრეველი 2000: მეტრეველი რ. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები. თბილისი.
მროველი 1955: ლეონტი მროველი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა. ქართლის ცხოვრება. ტ. I. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბილისი.
მცირე ქრონიკები 1968: მცირე ქრონიკები (კინკლოსების ისტორიული მინაწერები). ტექსტები გამოსცა, შესავალი წერილი და კომენტარები დაურთო ჯ. ოდიშელმა. თბილისი.
ჟამთააღმწერელი 1959: ჟამთააღმწერელი. ქართლის ცხოვრება. ტ. II. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბილისი.
საბუთები 1913: ისტორიული საბუთები, წ. II. ტექსტი გამოსცა ს. კაკაბაძემ. ტფილისი.
სანაძე... 2023: სანაძე მ., ქორიძე თ., ახლადაღმოჩენილი წარწერა აწყურიდან და მირეანისძეთა საგვარეულო. საქართველო და კავკასია – წარსული, აწმყო, მომავალი. თბილისი.

სილოგავა 2001: სილოგავა ვ., აწყურის ეპარქია. გაზ. „ლიტერატურული მესხეთი“, №4 (28).
სილოგავა 2010: სილოგავა ვ., ტბეთის ეპარქია, I. თბილისი.
სულთა მატიანე 1939: მეფეთა და კათალიკოზთა სულთა მატიანე ნიკორწმინდის ხელნაწერში. ტექსტი გამოსცა ექ. თაყაიშვილმა. პარიზი.
ქართველიშვილი 2006: ქართველიშვილი თ., გურიის საეპისკოპოსოები (XV-XIX). თბილისი.
ქართველიშვილი... 2017: ქართველიშვილი თ., ქორიძე თ., ქართლისა და აფხაზეთის საკათალიკოსოთა ურთიერთმიმართების საკითხისათის იმერთა მეფის ბაგრატ III-ის ეპოქაში. ქრისტიანულ-არქეოლოგიური ძიებანი, ტ. IX. თბილისი.
ქრონიკები... 1897: ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა. შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თ. ჟორდანიას მიერ. წ. II (1213 წლიდამ 1700 წლამდე). ტფილისი.
შარაშიძე 1961: შარაშიძე ქრ., სამხრეთ საქართველოს ისტორიის მასალები (XV-XVI სს.). თბილისი.
ძეგლები 1963: ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. I, ტექსტი გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ი. დოლიძემ. თბილისი.
ძეგლები 1965: ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. II. ტექსტი გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ი. დოლიძემ. თბილისი.
ჭიღლაძე 2019: ჭიღლაძე ი., საქართველოს ეკლესიაში სამღვდელთმთავრო ბისონისა და მიტრის დამკვიდრების ისტორიისათვის. ქრისტიანულ-არქეოლოგიური ძიებანი, ტ. XI. თბილისი.
ჭიღლაძე 2020: ჭიღლაძე ი., მიტროპოლიტისა და მთავარეპისკოპოსის წოდებათა ისტორიისათვის. ქრისტიანულ-არქეოლოგიური ძიებანი, ტ. XII. თბილისი.
ჭყოიძე 2012: ჭყოიძე ე., ქართველთა რჩეულობის იდეა: წარმოშობა და ისტორიული კონტექსტი. პოლიტიკური თეოლოგია: მოდერნულობამდე და მოდერნულობის შემდეგ. თბილისი.
ჯავახიშვილი 1982: ჯავახიშვილი ივ., თხზულებანი 12 ტომად. ტ. III. თბილისი.
ჯავახიშვილი 1951: ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია. ტ. I. თბილისი.
ჯუანშერი 1955: ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა. ქართლის ცხოვრება. ტ. I. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბილისი.
S კოლექცია 1959: ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S) კოლექციისა. ტ. I. ელ. მეტრეველის რედაქციით. თბილისი.
Q კოლექცია 1958: ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ახალი (Q) კოლექციისა. ტ. II. ილ. აბულაძის რედაქციით. თბილისი.

References and Sources

Abuladze 1989: Abuladze Ts., Mehmed IV’s Charter on the Appointment of Ioanne Beri as Matskveri. TSU Works, Vol. 290. Tbilisi.
Basil Ezosmodzgvari 1959: Life of Kartli, Vol. II. Text established according to all main manuscripts by S. Kaukhchishvili. Tbilisi.

Batonishvili 1973: Vakhushti Batonishvili, Description of the Kingdom of Georgia. Life of Kartli, Vol. IV. Text established according to all main manuscripts by S. Kaukhchishvili. Tbilisi.
Beridze 1955: Beridze V., Architecture of Samtskhe in the 13th-16th Centuries. Tbilisi.
Beridze 1970: Beridze V., Architectural Monuments of Samtskhe. Tbilisi.
Book of Epistles 1968: Book of Epistles. Armenian text with Georgian translation, research and commentary published by Z. Aleksidze. Tbilisi.
Chighladze 2019: Chighladze I., On the History of Establishing the Clerical Ranks of Bison and Miter in the Georgian Church. Christian-Archaeological Studies, Vol. XI. Tbilisi.
Chighladze 2020: Chighladze I., On the History of the Titles of Metropolitan and Archbishop. Christian-Archaeological Studies, Vol. XII. Tbilisi.
Chkoidze 2012: Chkoidze E., The Idea of Georgian Chosenness: Origin and Historical Context. Political Theology: Before and After Modernity. Tbilisi.
Chronicle 1955: Life of Kartli. Vol. I. Text established according to all main manuscripts by S. Kaukhchishvili. Tbilisi.
Corpus 1984: Corpus of Georgian Historical Documents. Vol. I. Compiled and prepared for publication by T. Enukidze, V. Silogava, N. Shoshiashvili. Tbilisi.
Corpus 2013: Corpus of Georgian Historical Documents. Vol. II. Compiled and prepared for publication by T. Enukidze, N. Tarkhnishvili, B. Lominadze. Tbilisi.
Corpus 2016: Corpus of Georgian Historical Documents. Vol. IV. Compiled and Georgian text prepared for publication by M. Surguladze. Persian text prepared by T. Abashidze. Tbilisi.
Chronicle of Souls 1939: Chronicle of the Souls of Kings and Catholicoses in the Nikortsmnda Manuscript. Text published by Ek. Takaishvili. Paris.
Chronicles... 1897: Chronicles and Other Materials on the History and Literature of Georgia. Collected, chronologically arranged and explained by T. Zhordania. Book II (from 1213 to 1700). Tiflis..
Documents 1913: Historical Documents, Book II. Text published by S. Kakabadze. Tiflis..
Gaprindashvili 2015: Gaprindashvili B., Racha-Imereti Bishoprics (Gelati, Khoni, Nikortsmnda). Tbilisi.
Gurgenidze 2013: Gurgenidze N., Chronological Sequence of Matskveri Bishops. Issues in the History of Religion. II. Tbilisi.
Javakhishvili 1982: Javakhishvili Iv., Works in 12 Volumes. Vol. III. Tbilisi.
Javakhishvili 1951: Javakhishvili Iv., History of the Georgian Nation. Vol. I. Tbilisi.
Juansher 1955: Juansher, Life of Vakhtang Gorgasali. Life of Kartli. Vol. I. Text established according to all main manuscripts by S. Kaukhchishvili. Tbilisi.
Kartvelishvili 2006: Kartvelishvili T., Bishoprics of Guria (XV-XIX). Tbilisi.
Kartvelishvili... 2017: Kartvelishvili T., Koridze T., On the Issue of Relations between the Catholicosates of Kartli and Abkhazia during the Reign of Bagrat III of Imereti. Christian-Archaeological Studies, Vol. IX. Tbilisi.
Lominadze 1950: Lominadze B., Gelati. Tbilisi.
Lomsadze 2011: Lomsadze Sh., Samtskhe-Javakheti. Akhaltsikhe.
Menabde 1962: Menabde L., Centers of Ancient Georgian Literature. Vol. I. Tbilisi.

Menabde 1980: Menabde L., Centers of Ancient Georgian Literature. Vol. II. Tbilisi.
Merchule 1963: Giorgi Merchule, Works and Activities of Grigol Archimandrite, Builder of Khansti and Shatberdi. Monuments of Ancient Georgian Hagiographical Literature. Prepared for printing by: Il. Abuladze, N. Atanelashvili, N. Goguadze, L. Jikia, Ts. Kurtsikidze, Ts. Chankiev and Ts. Jghamaia. Book I. Tbilisi.
Metreveli 2000: Metreveli R., Catholicos-Patriarchs of Georgia. Tbilisi.
Minor Chronicles 1968: Minor Chronicles (Historical Notes from Colophons). Texts published with introductory article and commentary by J. Odisheli. Tbilisi.
Monuments 1963: Monuments of Georgian Law. Vol. I, Text published with notes and indexes by I. Dolidze. Tbilisi.
Monuments 1965: Monuments of Georgian Law. Vol. II. Text published with notes and indexes by I. Dolidze. Tbilisi.
Mroveli 1955: Leonti Mroveli, Life of the Kings of Georgians. Life of Kartli. Vol. I. Text established according to all main manuscripts by S. Kaukhchishvili. Tbilisi.
New Life of Kartli 1959: New Life of Kartli. Third Text, Vol. II. Text established according to all main manuscripts by S. Kaukhchishvili. Tbilisi.
Sanadze... 2023: Sanadze M., Koridze T., Newly Discovered Inscription from Atskuri and the Mireanisze Family Genealogy. Georgia and the Caucasus - Past, Present, Future. Tbilisi.
Sharashidze 1961: Sharashidze Kr., Materials on the History of Southern Georgia (XV-XVI cc.). Tbilisi.
Silogava 2001: Silogava V., The Atskuri Diocese. Newspaper "Literary Meskheti", No. 4 (28).
Silogava 2010: Silogava V., The Diocese of Tbeti, I. Tbilisi.
Tamarashvili 1902: Tamarashvili T., History of Catholicism among Georgians. Tbilisi, 1902 (Reprint - 2011).
The Chronicler 1959: The Chronicler. Life of Kartli. Vol. II. Text established according to all main manuscripts by S. Kaukhchishvili. Tbilisi.
Vachnadze 1975: Vachnadze N., The Life of Serapion Zarzmeli as a Historical Source. Tbilisi.
S Collection 1959: Description of Georgian Manuscripts, Former Collection of the Society for Spreading Literacy among Georgians (S). Vol. I. Edited by El. Metreveli. Tbilisi.
Q Collection 1958: Description of Georgian Manuscripts, New (Q) Collection. Vol. II. Edited by Il. Abuladze. Tbilisi.